



**Teisingai apie alkoholį, narkotikus, ŽIV bei AIDS ir
tuberkuliozę: svarbiausi terminai ir apibrėžimai**



Žodynėlyje pateikiamos sąvokos apie alkoholį, narkotikus, ŽIV bei AIDS ir tuberkuliozę, kuriuos naudinga žinoti. Jis skirtas valstybinių bei nevyriausybinių organizacijų atstovams, socialinių mokslų studentams, žurnalistams bei kitiems asmenims, kurie vienaip ar kitaip susiduria su tokiomis sveikatos ir socialinėmis realijomis, kaip priklausomybės, ŽIV ir AIDS, tuberkuliozė. Leidinį sudaro keturi skyriai, o sąvokos kiekviename skyriuje pateikiamos abėcėles tvarka. Tikimės, kad šis leidinys padės skaityti arba rašyti straipsnius, projektus, gaires, strategijas ir kitus dokumentus minėtomis temomis.

Daugiau nei penkerius metus veikianti Koalicija „Galiu gyventi“ yra vienintelė tokio pobūdžio Lietuvoje veikianti organizacija, vienijanti specialistus ir nevyriausybinės organizacijas, suinteresuotus efektyviu priklausomybių ir su jomis susijusių pažeidžiamųjų grupių problemų sprendimu bei saugios ir sveikos visuomenės kūrimu.



TURINYS

PRIKLAUSOMYBĘ SUKELIANČIOS MEDŽIAGOS.....	4
ŽIV ir AIDS.....	9
TUBERKULIOZĖ.....	11
BENDRIEJI TERMINAI.....	12
DAŽNIAU PASITAIKANČIOS TERMINŲ VARTOJIMO KLAIDOS.....	13
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS.....	14



PRIKLAUSOMYBĘ SUKELIANČIOS MEDŽIAGOS arba PSICHOAKTYVIOS MEDŽIAGOS

PRATARMĖ

Nuo labai senų laikų žmonija įvairiais tikslais naudojo ir naudoja medžiagas, kurios gali keisti nuotaiką, pasaulio suvokimą, įtakoti elgesį, iššaukti regos ir klausos haliucinacijas. Dėl sukeliama efekto jomis galima pradėti piktnaudžiauti ir, galiausiai, nuo jų galima tapti priklausomu. Šios medžiagos vadinamos įvairiai – narkotinės, psichotropinės, psichoaktyvios. Apibrėžimų painiava sukelia daug nesusipratimų. Šiame žodynyje pagal Tarptautinę ligų klasifikaciją 10 (TLK-10) visos šios medžiagos bus vadinamos „priklausomybę sukeliančios medžiagos“, sutrumpintai – PSM. Priklausomai nuo jų „juridinio“ statuso, jos sąlyginai bus padalintos į dvi grupes – legalios priklausomybę sukeliančios medžiagos (alkoholis, tabakas, kofeinai, įvairios lakiosios medžiagos, kai kurie medikamentai) ir nelegalios (jas anksčiau ir net dabar priimta vadinti „narkotikais“) priklausomybę sukeliančios medžiagos.

Abstinencijos būklė (abstinencijos sindromas) – tai grupė įvairiai besiderinančių ir įvairaus sunkumo simptomų, kurie atsiranda visiškai nutraukus arba sumažinus psichoaktyvios medžiagos vartojimą po pakartotinio (paprastai ilgalaikio) ir/ar didelio jos vartojimo kiekio. Sindromas gali būti lydymas fiziologinių sutrikimų požymių. Abstinencijos sindromas yra vienas iš priklausomybės sindromo indikatorių.

Abstinencijos gydymas – tai asmens sveikatos priežiūros paslaugos, skirtos abstinencijos simptomų slopinimui medikamentais.

Abstinencijos sindromas užsitęsęs – abstinencijos simptomų (paprastai neišreikštų, tačiau nemalonių) atsiradimas, praėjus kelioms savaitėms arba net mėnesiams po ūmaus abstinencijos sindromo simptomų išnykimo. Tai yra priklausomybės sąlygota būseną, kuri aprašyta asmenims, priklausomiems nuo alkoholio, raminamųjų arba opioidų. Labiau išreikšti psichikos sutrikimų simptomai (nerimas, sujaudinimas, dirglumas, bloga nuotaika), negu fiziniai simptomai.

Adatų ir švirkštų keitimo paslaugos – naudotų adatų ir švirkštų keitimas į sterilius asmenims, kurie švirkščiasi PSM, siekiant užkirsti kelią per kraują plintančių infekcijų, tokių kaip ŽIV, virusiniai hepatitai B, C, kitų infekcijų plitimui (ir tarp PSM vartotojų, ir bendroje populiacijoje).

Alkoholizmas (lėtinis alkoholizmas) – žiūr. Priklausomybės nuo alkoholio sindromas.

Ankstyvoji intervencija – vaikams taikomos psichologinės, socialinės, pedagoginės pagalbos priemonės, po to, kai nustatoma, kad jie vartoja psichiką veikiančias medžiagas, ir yra skirtos skatinti nevartoti šių medžiagų.

Atkrytis (recidyvas) – grįžimas prie alkoholio arba kitų PSM naudojimo po susilaikymo periodo, dažnai lydymas priklausomybės simptomų atsinaujinimų.



Atrankinė prevencija - prevencijos priemonės, taikomos asmenims, kurie dar neturi neteisėto narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo patirties, bet dėl neigiamo socialinės aplinkos poveikio padidėja tikimybė, kad jie gali pradėti neteisėtai vartoti narkotines ir psichotropines medžiagas, siekiant mažinti rizikos bei didinti apsauginių veiksnių įtaką ir stiprinti sveikos gyvensenos įgūdžius.¹

Bendroji prevencija – prevencijos priemonės, taikomos asmenims, o ypač vaikams ir jaunimui, siekiant užkirsti kelią neteisėtam narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimui, apimančios žinių apie neteisėto narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo žalą ir pasekmes teikimą, sveikatingumo ugdymą, neigiamų nuostatų į šių medžiagų neteisėtą vartojimą formavimą bei gyvenimo įgūdžių ugdymą.²

Detoksikacija – žmogaus organizmo funkcijų, sutrikusių dėl apsinuodijimo (taip pat ir psichiką veikiančiomis medžiagomis), atstatymas, pašalinant tokias medžiagas ir/arba jų skilimo produktus iš žmogaus organizmo.

Gatvės darbuotojas – tai sveikatos priežiūros ar kitų įstaigų/organizacijų darbuotojas (gydytojas, socialinis darbuotojas, slaugytojas, slaugytojo padėjėjas, nevyriausybinų organizacijų atstovas ir kt.), išklauses mokymo kursą pagal įstaigos (organizacijos) vadovo patvirtintą mokymo programą ir teikiantis mobilias paslaugas³.

Fizinė priklausomybė – viso organizmo funkcinės veiklos pakitimas, kai fizinis komfortas pasiekiamas pavartojus įprastą PSM, ir pasireiškiantis ryškiais psichiniais bei fiziniais sutrikimais, staiga nustojus vartoti PSM.

Intoksikacija – žmogaus organizmo apsinuodijimas, suvartojus per didelį kiekį medžiagos (tame tarpe ir PSM)

Intoksikacija ūminė (pavartojus PSM) – praeinanti būklė, kuri atsiranda pavartojus priklausomybę sukeliančią medžiagą, ko pasekoje gali sutrikti sąmonė, pažinimas, suvokimas, afektas, elgesys ir kitos psichofiziologinės funkcijos bei reakcijos⁴.

Leidžiamas alkoholio koncentracijos kiekis – įstatymiškai nustatyta maksimali alkoholio koncentracija (dažniausiai iškvėpiamajame ore), kai dar galima vairuoti autotransporto priemonę.

Ligotumas narkomanija – medicininis statistinis rodiklis, kuris rodo, kiek per kalendorinius metus buvo nustatyta naujų, pirmą kartą gyvenime, priklausomybės nuo PSM diagnozių. Paprastai šis rodiklis skaičiuojamas 100 000 gyventojų.

Metadonas – sintetinis opioidas. Sintezuotas Vokietijoje 1937 m. Nuo XX amžiaus 60-ųjų metų pradžios naudojamas opioidinės priklausomybės farmakoterapijai.

Mobiliosios paslaugos – gatvės darbuotojų teikiamos narkotikų žalos mažinimo paslaugos už įstaigos ar organizacijos ribų (gatvėse, paslaugų gavėjų būriavimosi ar kitose vietose).



Narkologinė priežiūra – asmens sveikatos priežiūra, vykdoma pagal LR „Narkologinės priežiūros įstatymą“, Sveikatos apsaugos ministerijos įsakymais patvirtintus „Alkoholizmo ir narkomanijos gydymo ir reabilitacijos standartus“ ir kitus normatyvinius dokumentus.

Narkologinis ligonis – asmuo su išsivysčiusiu priklausomybės nuo alkoholio, kitų PSM sindromu.

Narkomanija – psichikos liga, kuria suserga asmenys dėl piktnaudžiavimo narkotinėmis, psichotropinėmis, kitomis psichiką veikiančiomis medžiagomis, pasireiškianti asmens psichinės ir fizinės priklausomybės nuo narkotinių, psichotropinių, kitų psichiką veikiančių medžiagų sindromu bei kitomis neigiamomis medicininėmis ir socialinėmis pasekmėmis.

Narkomanijos epidemiologija – sergamumo ir ligotumo priklausomybės ligomis studijavimas, oficialiai registruotų asmenų, sergančiųjų priklausomybe nuo narkotinių ir psichotropinių medžiagų, skaičius Lietuvoje.

Narkomanijos prevencija – prevencijos priemonės, skirtos užkirsti kelią neteisėtam narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimui, grindžiamos darniu ugdymu šeimose, mokyklose, bendruomenėse, derinamos su alkoholio ir tabako vartojimo prevencija, ir vykdoma remiantis bendrosios, atrankinės ir tikslinės prevencijos principais.⁵

Narkotikų vartotojai – asmenys, kurie vartoja nelegalias medžiagas, galinčias sukelti priklausomybę.

Narkotinės ir psichotropinės medžiagos (priklausomybę sukeliančios medžiagos) – į Sveikatos apsaugos ministerijos patvirtintus kontroliuojamų medžiagų sąrašus įrašytos gamtinės ar sintetinės medžiagos, kurios dėl kenksmingo poveikio ar piktnaudžiavimo jomis gali sukelti sunkų žmogaus sveikatos sutrikimą, pasireiškiantį asmens psichine ir fizine priklausomybe nuo jų, ar pavojų žmogaus sveikatai.

Opioidai – cheminių medžiagų grupė, veikianti opioidinius receptorių žmogaus smegenyse ir turinti išreikštą savybę mažinti arba šalinti skausmo jausmą. Veikdami centrinę nervų sistemą sukelia euforiją ir, ilgai vartojant, gali sukelti psichinę bei fizinę priklausomybę. Skirstomi į natūralius (morfinas, kodeinas – alkaloidai, išgaunami iš aguonos augalo), pusiau sintetinius (heroinas – gaminami, naudojant gamtinę žaliavą ir chemines medžiagas) ir sintetinius (metadonas, promedolis ir kiti)

Pakaitiniai opioidiniai vaistiniai preparatai – tai vaistiniai preparatai, kurių sudėtyje yra sintetinės kilmės vaistinių medžiagų, priklausančių opioidų grupei, įregistruoti Lietuvos Respublikos vaistinių preparatų registre arba Bendrijos vaistinių preparatų registre ir pagal indikacijas skiriami sergantiesiems priklausomybe nuo opioidų gydyti.



Pakaitinis gydymas (farmakoterapija opioidų agonistais) – tai priklausomybės nuo opioidinių narkotikų gydymo būdas. Taikant pakaitinį gydymą asmenims, priklausomiems nuo nelegalių opioidų, skiriami preparatai, turintys panašų poveikį kaip heroinas ar/ir morfinas (kitai vadinami agonistais, pvz., metadonas), tačiau darantys mažesnę žalą organizmui. Vartojant šiuos medikamentus neatsiranda abstinencijos simptomai, slopinamas potraukis vartoti nelegalius opioidus. Pradinio gydymo etapo tikslas – skiriant santykinai stabilias opioidinių vaistinių preparatų dozes, siekti maksimaliai normalizuoti paciento somatinę ir psichikos būseną, skatinti pozityvius elgesio ir socialinės adaptacijos pokyčius.

Palaikomasis gydymas opioidų antagonistais – asmenų, sergančių priklausomybe nuo opioidų, tęstinis gydymas stabiliomis vaistinio preparato naltreksono dozėmis, blokuojančiomis opioidų poveikį. Palaikomasis gydymas opioidų antagonistais derinamas su psichosocialinio pobūdžio priemonėmis, skatinančiomis pozityvius paciento elgesio ir socialinės adaptacijos pokyčius.

Paslėpta narkotikų vartotojų populiacija – grupė žmonių vartojančių narkotikus, kuri yra neprieinama medicininėms ir socialinėms tarnyboms. Šių grupių demografinės ir medicininės charakteristikos, įskaitant ir ŽIV infekcijos paplitimą, neatsispindi oficialioje statistikoje.

Piktnaudžiavimas narkotinėmis medžiagomis – Pasaulio sveikatos organizacijos apibūdinamas kaip kontroliuojamas medžiagos vartojimas ne gydymo tikslais, t. y. ne pagal medicinos rekomendacijas.

Priklausomybės nuo alkoholio sindromas (ankščiau – lėtinis alkoholizmas, alkoholizmas) – lėtinė psichikos liga, pasireiškianti asmens psichinės ir fizinės priklausomybės nuo alkoholio sindromais, nuolatinio arba periodinio piktnaudžiavimu alkoholiniais gėrimais bei lydima neigiamomis sveikatos ir socialinėmis pasekmėmis.

Priklausomybės nuo psichoaktyviųjų medžiagų sindromas (ankščiau – narkomanija) – psichikos liga, kuria suserga asmenys dėl piktnaudžiavimo narkotinėmis, psichotropinėmis, kitomis psichiką veikiančiomis medžiagomis, pasireiškianti asmens psichinės ir fizinės priklausomybės nuo narkotinių, psichotropinių, kitų psichiką veikiančių medžiagų sindromu bei kitomis neigiamomis medicininėmis ir socialinėmis pasekmėmis.

Priklausomybės sindromas – tai fiziologinių ir kognityvinių reiškinių kompleksas, dėl kurio priklausomybę sukeliančios medžiagos(u) vartojimas individui yra daug svarbesnis nei kitas, anksčiau labiau vertintas, elgesys.

Priklausomybę sukeliančios medžiagos (psichiką veikiančios medžiagos), tokios kaip alkoholis, narkotinės medžiagos, psichotropinės ir kitos svaigiosios medžiagos – į Sveikatos apsaugos ministerijos patvirtintą sąrašą įrašytos medžiagos, kurios veikia žmogaus psichiką, sutrikdo žmogaus elgesį ir gali sukelti psichinę ir (ar) fizinę priklausomybę.

Psichologinė priklausomybė – liguistas potraukis vartoti PSM psichologinei komforto būklei pasiekti.



Psichologinės ir socialinės reabilitacijos bendruomenė – socialinės rizikos suaugusių asmenų, savanoriškai apsisprendusių keisti savo gyvenimą ir susibūrusių į bendruomenę grupė arba socialinės rizikos vaikų jų tėvų/globėjų/rūpintojų sutikimu susibūrusių į bendruomenę grupė, kuri gauna reabilitacijos paslaugas psichologinių ir socialinių paslaugų įstaigoje. Bendruomenės tikslas – keisti socialinės rizikos asmenų mąstymą, elgesį ir gyvenimo būdą, išmokyti juos savidisciplinos, socialinių bei darbo įgūdžių, kad išėję iš bendruomenės jie galėtų integruotis į socialų gyvenimą.

Psichologinio-socialinio poveikio programos – tai įvairios poveikio programos (dažniausiai gydymo be vaistų), kuriose vyksta individualūs ir (ar) grupiniai pokalbiai. Jų tikslas – pakeisti elgesį, skatinti pozityvaus elgesio įpročių formavimąsi ir įtvirtinimą. Šioms programoms priklauso ir gydymo programos, naudojančios Anoniminių narkomanų „12 žingsnių“ principus, (Minesotos programos) terapines bendruomenes.

Recidyvas – žr. atkrytis.

Remisija – lėtinės ligos simptomų sumažėjimas arba visiškas išnykimas.

Rizikinga elgsena – neteisinga narkotikų švirkštimosi technika, švirkštimasis naudotomis adatomis bei švirkštais ir kitas elgesys, susijęs su narkotikų vartojimu, nesaugūs lytiniai santykiai (su nepažįstamu ar mažai pažįstamu asmeniu be apsaugos priemonių, dažna partnerių kaita), seksualinių paslaugų teikimas ir kitoks elgesys keliantis grėsmę sveikatai.

Socialinė priklausomybė – grupės santykių ir ritualų rezultatas, mokymasis priklausomiems asmenims būdingo elgesio ir jų poreikio tenkinimo⁶.

Stabili remisija – stabili paciento somatinė ir psichikos būklė, kai objektyviais tyrimais nustatoma, jog mažiausiai 3 mėnesius pacientas nevartoja narkotinių ir psichotropinių medžiagų (išskyrus vartojamas gydytojui paskyrus), pacientas dirba ar nuosekliai siekia įsidarbinti, noriai bendradarbiauja įgyvendinant gydymo planą⁷.

Švirkščiamuosius narkotikus vartojantys asmenys – tai asmenys (pacientai/klientai), kurie ne gydymo tikslais švirkščiasi narkotines ir psichotropines medžiagas į veną, raumenis, paodį bei dėl savo rizikingos elgsenos turi didžiausią riziką užsikrėsti krauju plintančiomis (ŽIV, virusiniai hepatitai B, C), lytiškai plintančiomis infekcijomis, tuberkulioze⁸.

Tikslinė prevencija – prevencijos priemonės, taikomos asmenims, kuriems būdingas problemiškas elgesys dėl neteisėto narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo, bet dar neturintiems priklausomybės požymių, siekiant anksti nustatyti asmenis, neteisėtai vartojančius narkotines ir psichotropines medžiagas, ir motyvuoti nevartoti minėtų medžiagų, teikti jiems reikiamą socialinę ir psichologinę pagalbą, vykdyti ankstyvąją intervenciją⁹.

Tolerancija – silpnėjanti organizmo reakcija į tą patį PSM kiekį. Esant reguliariam tam tikros PSM vartojimui, reikia didinti jos dozę, kad būtų pasiektas tas pats efektas.



Ūminė intoksikacija – žiūr. Intoksikacija ūminė.

Visuomenės sveikatos sutrikimų prevencija – tai įvairios prevencinės priemonės, kuriomis siekiama pagerinti pažeidžiamų visuomenės sluoksnių sveikatą. Vienas iš elementų – narkotikų vartojimo prevencija. Tokios priemonės pirmiausia taikomos jauniems žmonėms, kurių probleminių elgesį, įskaitant narkotikų vartojimą, stipriai lemia socialinis ir asmeninis pažeidžiamumas ir gyvenimo sąlygos.

Žalos mažinimas – priemonės, kurios tiesiogiai nukreiptos į žalos, susijusios su narkotikų vartojimu ir rizikingos elgsenos mažinimą (be reikalavimo atsisakyti narkotikų vartojimo) visuomenei ir asmeniui.

Žalos mažinimo programos – tai programos, kurių tikslas – mažinti narkotikų ir psichotropinių medžiagų žalą visuomenei. Taikomos įvairios priemonės (adatų ir švirkštų keitimas, informavimas, konsultavimas, farmakoterapija vaistiniais opioidiniais preparatais, atstovavimas narkotikų vartotojų teisėms bei interesams ir kt.), leidžiančios sumažinti narkotinių medžiagų vartojimo sukeltą žalą, t.y. perdozavimą; įvairių per kraują ir lytinių būdu perduodamų ligų, tokių kaip ŽIV ar hepatitai B bei C, plitimą; narkotikus vartojančio asmens atkrytį, diskriminaciją ir nusikalstamumą.

Žemo slenksčio paslaugos – tai įvairios paslaugos, kurių tikslas yra narkotikų žalos mažinimas, švirkščiamųjų narkotikų vartotojų ir visuomenės sveikatos apsauga, infekcinių ligų profilaktika. Terminas „žemo slenksčio“ reiškia, kad jos nereikalauja esminių elgesio pokyčių iš jose dalyvaujančių švirkščiamųjų narkotikų vartotojų¹⁰.

Žemo slenksčio paslaugų kabinetas - tai mobilus ar stacionarus kabinetas, kuriame teikiamos lengvai prieinamos nemokamos sveikatos priežiūros ir socialinės paslaugos besišvirkščiantiems PSM vartotojams.

ŽIV ir AIDS

AIDS – įgytas imuniteto nepakankamumo sindromas. Tai lėtai progresuojanti infekcinė liga, kurią sukelia ŽIV.

Antiretrovirusinė terapija (ARV) – tai medikamentinė AIDS terapija, pagrįsta ilgalaikiu virusų aktyvumą ir dauginimosi greitį mažinančių medikamentų vartojimu.

Horizontalusis perdavimo kelias – ŽIV perdavimas per kraują ar lytiniu keliu.

Imuninė sistema – sistema, jungianti audinius ir ląsteles, kurie gina organizmą nuo infekcinių ligų sukėlėjų (bakterijų, virusų), piktybinių (vėžinių) ląstelių bei įvairių kitokių organizmui svetimų medžiagų.

Indikacinės ligos – ligos, būdingos tam tikram sindromui. AIDS indikacinės ligos - ligos, kurioms išsivysčius, gali būti įtariamas ir diagnozuojamas AIDS.



Inkubacinis periodas – laikotarpis nuo ŽIV patekimo į organizmą iki momento, kai antivirusinius antikūnius jau galima išmatuoti.

Kombinuotoji terapija — ŽIV infekcijos medikamentinės terapijos rūšis, pagrįsta vienalaikiu keleto antiretrovirusinių medikamentų vartojimu. Pripažinta efektyvesne nei monoterapija.

LPI — lytiškai plintančios infekcijos.

Monoterapija — medikamentinė ŽIV infekcijos terapija, paremta ilgalaikiu vieno antiretrovirusinio medikamento vartojimu.

Neigiamas ŽIV testas – tai testo rezultatas, rodantis, kad nerasta antikūnių prieš ŽIV. Nors rezultatas rodo, kad tyrimo metu antikūniai prieš ŽIV nenustatyti, tačiau dėl galimo inkubacinio periodo, kai viruso antikūniai dar negaminami arba jų nėra pakankamai, siūloma testą pakartoti po trijų mėnesių.

Oportunistinė (lydinčioji) infekcija – infekcija (infekcijos), kuri (kurios) vystosi lygiagrečiai su ŽIV infekcija ir liudija apie AIDS stadiją. Prie oportunistinių infekcijų sukeltų ligų priskiriamos pneumocistinė pneumonija, tuberkuliozė, Kapoši sarkoma ir kt.

Perinatalinis ŽIV užsikrėtimo būdas – ŽIV perdavimas kūdikiui gimimo metu ir iki 10 dienų po gimimo.

Poekspozicinė profilaktika – prevencinis (apsauginis) gydymas antiretrovirusiniais vaistais, norint išvengti ŽIV, jeigu asmuo yra turėjęs sąlytį su infekuotojo ŽIV ar sergančiojo AIDS krauju ir (ar) kitais biologiniais skysčiais.

Prieštestinis konsultavimas – tai dialogas tarp konsultaciją teikiančio specialisto ir paciento prieš testo atlikimą. Konsultavimo metu (prisistačius, aptarus pokalbio anonimiškumą ir konfidencialumą) išsiaiškinamos paciento žinios apie tyrimą, testavimo motyvai, ŽIV ir AIDS, jų skirtumus, plitimo būdus, tyrimo atlikimo procedūrą (iš kur imamas kraujas, kada ir kaip pranešamas atsakymas ir pan.), aptariami galimi tyrimo rezultatai (neigiamas, neaiškus ar teigiamas), teigiamos ir neigiamos ištyrimo pusės¹¹.

Potestinis konsultavimas – tai konsultavimo rūšis, kuri atliekama gavus testo rezultatus (nepriklausomai nuo to, ar rezultatas teigiamas ar neigiamas)¹².

Savanoriškas anoniminis testavimas – tai kraujo tyrimas dėl ŽIV antikūnių organizme nustatymo, kuris atliekamas nežinant testuojamo asmens tapatybės.

Serologinis statusas – rasti arba nerasti antikūniai kuriam nors virusui (gali būti ir ŽIV) kraujo serume. Serologinis statusas gali būti teigiamas (antikūniai aptikti – pozityvus, seropozityvus) arba neigiamas (antikūniai neaptikti – neigiamas, seronegatyvus).

Teigiamas ŽIV testas – tai testo rezultatas, rodantis, kad yra aptikti ŽIV antikūniai organizme.



Vertikalusis perdavimo kelias arba perinatalinis ŽIV užsikrėtimo būdas – ŽIV perdavimas kūdikiui gimimo metu ir iki 10 dienų po gimimo.

ŽIV — žmogaus imunodeficito virusas, priklausantis retrovirusų šeimai ir sukeliantis AIDS.

TUBERKULIOZĖ (TB)

Antrinė atspari tuberkuliozė išsivysto ligoniams, kurie anksčiau yra sirgę plaučių tuberkulioze, gydėsi ir išsigydė. Po kurio laiko šis procesas atsinaujina ir iš ligoonio skreplių išaugo bacilos, atsparios vienam ar daugiau prieštuberkuliozinių vaistų¹³.

Antrinė tuberkuliozė – tai tuberkuliozės rūšis, kai suaktyvėja pirminės tuberkuliozės židiniai arba kai anksčiau tuberkulioze sirgęs asmuo pakartotinai užsikrečia tuberkuliozės sukėlėjais. Šiuo atveju plaučiuose gali susidaryti įvairių būdingų pakenkimo židinių (infiltratai, tuberkulomos, kavernos su arba be fibrozinio audinio sienų, plaučio cirozė).

Atspari tuberkuliozė – tai liga, kurią sukelia tuberkuliozės mikobakterijos, atsparios vienam ar daugiau vaistų (ji skirstoma į pirminę ir į antrinę).

BCG vakcina (TB profilaktika) – BCG SSI vakcina yra gyva liofilizuota vakcina, pagaminta iš susilpninto *Mycobacterium bovis* (BCG) daniškojo kamieno 1331. Ši vakcina vartojama apsaugoti nuo tuberkuliozės, bet neužtikrina visiško imuniteto¹⁴.

Diseminuota tuberkuliozė – tai diagnozuota tuberkuliozės rūšis, kai specifiniai židiniai apima ne mažiau kaip 2 vieno plaučio arba ne mažiau kaip 3 abiejų plaučių segmentus.

DOTS (angl. Directly Observed Treatment Short Course trumpinys) – tiesiogiai kontroliuojamas trumpas tuberkuliozės gydymo kursas.

Ekstrapulmonine tuberkuliozė – tai tuberkuliozės rūšis, kai jos sukėlėjas gali pažeisti bet kurį žmogaus organą ir sukelti ekstrapulmoninę (neplautinę) tuberkuliozę, t.y. per kraują tuberkuliozės mikobakterijos gali patekti į bet kurį organą ir sukelti jo pažeidimą. Labai retais atvejais tuberkuliozės mikobakterijos į kitus organus patenka limfiniu ar kontaktiniu keliu. Kartais vienu metu gali būti pažeidžiami keli organai.

Latentinė (besimptomė) tuberkuliozė – tai būklė, kai mikobakterijos esančios organizme nėra aktyvios, todėl žmogus jaučiasi sveikas, dažniausiai tuberkulioze nesuserga ir, žinoma, neperduoda infekcijos kitiems žmonėms.

Mantu mėginys atliekamas įšvirksčiant tuberkulino į dilbio odą, naudojamas kaip tuberkuliozės indikatorius – jis padeda nustatyti pirminį užsikrėtimą vaikystėje (taip vykdoma vaikų atranka vakcinacijai ir jos kartojimui) ir infekcijos laipsnį.



Pagrindiniai tuberkuliozės simptomai yra šie: progresuojantis silpnumas, kosulys, skrepliavimas, subfebrilus karščiavimas, kai temperatūra ($37,2-37,6^{\circ}\text{C}$), atsikosėjimas krauju, svorio mažėjimas, prakaitavimas¹⁵.

Pirminė atspari tuberkuliozė diagnozuojama tuomet, kai į žmogaus organizmą patenka prieštuberkulioziniais vaistams atsparios bacilos, kurios ir sukelia šią ligą.

Pirminė tuberkuliozė – tai tuberkuliozės rūšis, kai į organizmą, dažniausiai plaučius, pirmą kartą patenka sukėlėjas.

TB neaktyvi būseną – tai tuberkuliozės forma, kai izoliuotos tuberkuliozės bakterijos, kurį laiką organizme yra neaktyvios būsenos. Asmuo yra užsikrėtęs tuberkulioze, tačiau nejaučia jokių ligos simptomų ir neužkrečia tuberkulioze aplinkinių¹⁶.

TB tyrimai. Tuberkuliozė išaiškinama dviem būdais: 1) aktyviu – atliekant profilaktinius patikrinimus; **2) pasyviu** – dėl nusiskundimų besikreipiant patiems pacientams.

Diagnozuojant tuberkuliozę įvertinami nusiskundimai, ligos bei gyvenimo istorija (galimas kontaktas su sergančiuoju tuberkulioze, buvęs ankstesnis užsikrėtimas tuberkulioze, rizikos veiksniai). Apžiūros duomenys dažnai būna labai skurdūs ir neinformatyvūs. Plaučių tuberkuliozė nustatoma atlikus krūtinės laštos rentgenogramą, o įrodoma radus tuberkuliozės mikobakterijų tiriamojoje medžiagoje ar išauginus jas specialioje terpėje bei nustatius būdingus struktūrinius pakitimus tiriamojoje medžiagoje (pvz.: skrepliuose, plaučių audinio biopsijos medžiagoje).

Tuberkuliozė – infekcinė liga, kurią sukelia oro lašeliniu būdu plintanti mikobakterija.

BENDRIEJI TERMINAI

Advokatavimas – įvairių veiksmų ir veiklų visuma, nukreipta į požiūrių, veiklos, politikos bei teisinės bazės keitimą, įtakojant valdžios atstovus, valdančiąsias struktūras bei visą valdymo sistemą skirtingais lygiais priimti pažeidžiamų žmonių grupių gerovei ir teisių gynimui palankius sprendimus. Turi vykti nuolat.

Diskriminacija – teisių sumažinimas arba atėmimas tam tikrai kategorijai asmenų dėl kokių nors požymių. Diskriminacija pasireiškia tuomet, kai žmogus išskiriamas ir su juo neteisingai ar neteisėtai elgiamasi todėl, kad jis priklauso ar manoma, jog priklauso, tam tikrai žmonių grupei.

Epidemija – didelis užkrečiamosios ligos paplitimas. Kai epidemija apima keletą šalių ar net visą žemyną, skelbiama **pandemija**.

Konfidencialumas paciento diagnozės ir kitos informacijos apie ligą (ligas) neatskleidimas be rimtų medicininių ar juridinių priežasčių.

Konsultacinė pagalba – asmens ir specialisto, pasirengusio suteikti žinių, kurios padėtų paslaugų gavėjui spręsti iškilusias problemas, pokalbis, kuriuo siekiama, kad paslaugų gavėjas keistų savo rizikingą elgseną.



Konsultavimas (angl. *counseling*) – asmens, kuriam reikia sveikatos priežiūros ar socialinės pagalbos, ir mediko ar socialinio darbuotojo pokalbis, siekiant suteikti tikslesnę informaciją, sumažinti galimą stresą, sužinojus apie užsikrėtimą ŽIV, ir užkirsti kelią infekcijos plitimui.

Laisvės atėmimo vietos – areštinės, pataisos namai, nepilnamečių pataisos namai, kalėjimai, atviros kolonijos, gydymo-pataisos namai, laisvės atėmimo vietų ligoninės ir kardomojo kalinimo vietos (tardymo izoliatoriai).

Ligotumas – medicininis statistinis rodiklis, kuris rodo, kiek per kalendorinius metus buvo nustatyta naujų, pirmą kartą gyvenime nustatytų tam tikros ligos atvejų. Paprastai šis rodiklis skaičiuojamas 100 000 gyventojų.

Pandemija – užkrečiamosios ligos paplitimas keliose šalyse ar net žemynuose.

Sergamumas – per metus nustatytų naujų ligos atvejų ir tų metų vidutinio gyventojų skaičiaus santykis.

Sindromas – ligos simptomų visuma.

Stigmatizacija – tai veiksmas ar procesas, kai asmeniui ar asmenų grupei priskiriamos tam tikros išankstinio nusistatymo sąlygotos neigiamos socialinio elgesio savybės, kurios formuoja neigiamą stereotipą. Stigmatizacija gali būti daugiabinė.

Testas – tyrimas, kuriuo nustatomas medikamento, viruso ar kitos medžiagos buvimas bei koncentracija organizmo skysčiuose ir audiniuose.

DAŽNIAU PASITAIKANČIOS TERMINŲ VARTOJIMO KLAIDOS

Nevartoti	Vartoti
ŽIV/AIDS	Vartojami atskirai, pvz. ŽIV ir AIDS, ŽIV infekcija, ŽIV epidemija, ŽIV testas, AIDS diagnozė, AIDS liga ir pan., nes tai nėra vienas kitą pakeičiantys terminai.
AIDS virusas	Nėra AIDS viruso, o yra AIDS sukeliantis virusas, t.y. ŽIV – žmogaus imunodeficito virusas.
AIDS infekuoti	Užsikrečiama ne AIDS, o ŽIV, todėl reikia sakyti ŽIV užsikrėtę asmenys.
Žmonės gyventantys su ŽIV/AIDS	ŽIV užsikrėtę bei AIDS sergantys asmenys
ŽIV/AIDS sergantys asmenys	ŽIV užsikrėtę bei AIDS sergantys asmenys
AIDS testas	Vartotina ŽIV testas.
AIDS auka	Tai diskriminuoja. Naudokite ŽIV užsikrėtę asmenys, AIDS sergantys asmenys. AIDS terminas naudojamas tik apie tuos žmones, kuriems sveikatos priežiūros įstaigoje yra nustatyta AIDS ligos diagnozė.
AIDS rizika	ŽIV infekcijos rizika



Komercinis sekso darbas	Sekso paslaugų teikimas arba sekso darbas
Prostitutė	Naudoti kalbant apie vaikų/paauglių prostituciją; kitais atvejais naudojame sekso paslaugų teikimas.
Intraveniniai narkotikų vartotojai	Švirkščiamųjų narkotikų vartotojai; narkotikai gali būti švirkščiami ne tik į venas, bet ir į poodį, raumenis.
Narkomanas	Stigmatizuojantis terminas priklausomybės liga sergančiam asmeniui įvardinti. Vartojame priklausomybe sergantis asmuo (jeigu diagnozė nustatyta) arba narkotikų vartotojas (jeigu priklausomybės diagnozė nenustatyta)

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Žodynyje pateikiami terminai, kuriuos suformulavo ir surinko Koalicijos “Galiu gyventi” ekspertai bei nariai. Paminėtina ir tai, kad dalis apibrėžimų yra tik patikslinti ar pateikti originaliai, t.y. taip kaip juos apibrėžė kiti Lietuvos ekspertai. Be to, sudarant žodynelį buvo remtasi teisės aktuose pateiktomis sąvokomis, naudoti terminai, kurie pateikiami atskirų organizacijų, kurios specializuojasi nagrinėjamoje problematikoje, internetinėse svetainėse.

Naudoti šaltiniai:

- 1 <http://www.nkd.lt/index.php?id=0-72-0>
- 2 <http://www.nkd.lt/index.php?id=0-72-0>
- 3 Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2006 m. liepos 5 d. įsakymas Nr. V-584 „Dėl narkotinių ir psichotropinių medžiagų žalos mažinimo programų vykdymo tvarkos aprašo patvirtinimo“, Žin., 2006, 77-3020.
- 4 Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija / įsakymas V-653 2007 m. rugpjūčio 6 d. Dėl Pakaitinio gydymo skyrimo ir taikymo priklausomybei nuo opioidų gydyti ir Pakaitinių opioidinių vaistinių preparatų išrašymo, išdavimo, laikymo ir apskaitos asmens sveikatos priežiūros įstaigose tvarkos aprašų patvirtinimo (Skelbta: Valstybės Žinios, 2007.08.18, Nr.: 90, Publ. Nr.: 3587)
- 5 <http://www.nkd.lt/index.php?id=0-72-0>
- 6 Vaikų, vartojančių narkotines, psichotropines, kitas psichiką veikiančias medžiagas ankstyva diagnostika ir gydymas pirminės asmens sveikatos priežiūros įstaigose. Diagnostikos ir gydymo metodika. Autoriai: V. Karalienė, S.Lesinskienė, E.Subata. Lietuvos vaikų ir paauglių psichiatrų draugija, 2008. Metodika parengta, įgyvendinant Nacionalinės narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2004-2008 m. programos įgyvendinimo 2007 metų priemones, patvirtintas Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimu Nr. 1310 (Žin., 2006, Nr. 140-5361).
- 7 Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija / įsakymas V-653 2007 m. rugpjūčio 6 d. Dėl Pakaitinio gydymo skyrimo ir taikymo priklausomybei nuo opioidų gydyti ir Pakaitinių opioidinių vaistinių preparatų išrašymo, išdavimo, laikymo ir apskaitos asmens sveikatos priežiūros įstaigose tvarkos aprašų patvirtinimo (Skelbta: Valstybės Žinios, 2007.08.18, Nr.: 90, Publ. Nr.: 3587)
- 8 Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2006 m. liepos 5 d. įsakymas Nr. V-584 „Dėl narkotinių ir psichotropinių medžiagų žalos mažinimo programų vykdymo tvarkos aprašo patvirtinimo“, Žin., 2006, 77-3020.
- 9 <http://www.nkd.lt/index.php?id=0-72-0>
- 10 Gatvės darbuotojų, dirbančių su rizikos grupės asmenimis, vartojančiais narkotines ir psichotropines medžiagas, rengimo metodinės rekomendacijos. Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos vyriausybės. Vilnius, 2007.
- 11 <http://www.aids.lt/abc.php>
- 12 <http://www.galiugyventi.lt/downloads/structure//ZIV%20paslaugos.pdf>
- 13 <http://www.rtiul.lt/index.php?n=57>